

A régi magyar és finn keresztnévválasztásról

HAJDÚ MIHÁLY
Budapest–Szeged

Az ősi személynévadásra mind a magyar, mind a finn nyelvben a belső keletkezésű nevek használata volt a jellemző. Erről igen alapos és részletes áttekintő képet adott a közelmúltban HAIK ROMETSCH (*A magyar, finn és észti belső keletkezésű keresztnévek*. Bp., 1983. ELTE Magyar Névtani Dolgozatok 53. sz.). Könyvében beszámol az óvónevekről, kívánságnevekről, totemisztikus nevekről stb., majd jelentéseik szerint csoportosítja a különböző nyelvek neveit. Hallatlanul érdekes a hasonlóságok és eltérések bemutatása, különösen ezeknek az ősi neveknek a fölépítése, szerkezete, majd az a párhuzam, ahogyan tudatosan vették újból használatba az ősi, belső keletkezésű neveket (i. m. 29–36). A kezdeti és az újbóli használat között azonban mindegyik nép történetében volt egy olyan kor, amelyben a keresztény nevek szinte teljesen kiszorították az ősi neveket a keresztnévhasználatból. Ez az időszak a kereszténység fölvétele után a martírológiumi nevek elterjedésével kezdődik, s a nemzeti névkincsbe akkor bekerült keresztnévek hosszú időn keresztül kizárólagos használatúak voltak, és természetesen még ma is éreztetik hatásukat a névadásban: ma ezek számítanak hagyományos, régi neveknek.

A kereszténység fölvételének ideje, a térítő papok származása, nyelvi hovatartozása irányt szabott, de meg is határozhatta a nemzeti névkincs kialakulását. Közismert, hogy a magyarok 1000, a finnek 1157 után kezdtek keresztényekké válni, de ez egyik népnél sem ment zökkenők nélkül, s nem a keresztnévek gyors és teljes megváltoztatása volt az egyház elsődleges célja. Magyarországon csak az 1279. évi budai zsinat, Finnországban pedig az 1249-es svéd hódítás után terjedt el a martírológiumi nevek túlnyomó, majd szinte kivétel nélküli használata. Amíg Magyarországon a nemzeti királyság megteremtése és fönnállása következtében a korábbi idegen térítőket fölváltották a hazai, magyar származású papok és szerzetesek, akik a latin nevek magyaros formáit elfogadták, és minden bizonnyal szóban is, de oklevélírási gyakorlatukban mindenképpen használták, Finnország területén még a svéd hatás érvényesült jó darabig. A reformáció megjelenése a római katolikus egyház névadási szabályait is eltörölte, s jól lehet a két népet az új vallási irányzat közel egyidőben, a XVI. század közepén érte el, Magyarországon a kálvinista, Finnországban a luteránus irányzat lett erőteljesebb, s így később sem közlekedett egymáshoz a két névhasználat. Ez azonban majd egy másik dolgozat témája lehet, most a római katolikus vallás teljes elterjedése és a reformáció térnyerése közötti, általam régeink nevezett keresztnevekről szeretnék néhány szót szólni.

A két nép nevei közötti különbséget ma elsősorban a nevek hangalakjaiban látjuk szembevetőnek. Olyan nagyok néha az eltérések, hogy a nevek egyeztetése nehéz feladat. Erre bizonyítékkul hadd mutassak be néhány példát! Adataim a lengyel összehasonlító keresztnévszótárból vettem (WANDA JANOWOWA, ALDONA SKARBEK, BRONISŁAWA ZBIJOWSKA, i JANINA ZBINIOWSKA, *Śłownik imion*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.²). A finn adatokat egyeztettem VILKUNA egyik keresztnévszótárával (KUSTAA VILKUNA, *Etunimet*. Otava, 1977.), s az azonos neveknek megadott több alakja közül a leggyakoribb használatút vettem föl. Nem célom az észti neveket is bevonni a vizsgálatba, de felsorolom azok változatait is a magyar és a finn nevek mellett, hogy szemléletesebb legyen az e kettő közötti eltérés, illetőleg az észti neveknek a ma-

gyar alakokhoz való nagyobb hasonlósága. Az észti névformákat RAJANDI könyvéből ellenőriztem (EDGAR RAJANDI, *Raamat nimidesi*. Tallinn, 1966).

Férfinevek

magyar	finn	észti
Ábrahám	Aapo, Aappo	Abraham
Adalbert, Ábris	Altti	Adalbert
Adorján	Ari, Arsi, Atro	Aadrian
Ágoston	Aku	August
Albert	Pertti	Albert
Benedek, Bençe	Pentti, Bengt	Benedikt
Bernát	Penna, Berni	Bernhard
Bertalan, Berci	Perttu	Pärt, Pärtel
Dávid	Taavi	Taavet, Daavid
Ferenc, Feri	Ransu, Frans	Franc
Fülöp	Vilppu, Filippu	Filipp
Gábor, Gabi	Kaappo, Kaapo	Gabriel
Imre	Emeriiki	Emmerich
István, Pista	Tapani, Teppo	Stefan, Taban
János, Jani	Jukka, Juhani, Jussi	Jaan, Johan
József, Jóska	Juuso, Joosef	Joosep
Lörinc	Lauri, Lassi	Laarens, Laarits
Menyhért	Melker, Melkku	Melchior, Melkior
Miklós, Miki	Niilo, Niko	Niglas, Nigulas
Orbán	Urpo	Urban
Péter, Peti	Pekka, Pekko	Peter
Tamás, Tomi	Tuomo, Tuomas	Toomas

Női nevek

magyar	finn	észti
Ágnes, Ági	Agnes, Agneta	Agnessa, Agneta
Ágota	Agata, Agda	Agata, Aeta
Brigitta	Piritta, Pirkko	Brigitta, Birgit
Cecília, Cili	Silja, Siissa	Cecilia, Silje
Judit, Jutka	Jutta, Juudit	Judith, Juta
Noémi	Naima	Naima
Zsuzsanna, Zsuzsa	Susanna, Sanna, Sanni	Susan, Susa, Susi

Természetesen azokat a neveket soroltam föl, amelyeknek nagyobb az alaki eltérése. Az egyes nyelvek közötti eltérések bemutatása és magyarázata a nyelvtörténetnek, hangváltozások kutatásának a feladata. (Ez nem jelenti azt, hogy a névtan elveti a nevek alaki változásainak vizsgálatát. Isten őrizz! Csúpan itt most nem ezzel foglalkozom.) A közös eredetű nevekben belső nyelvfejlődés következtében beállt változások kutatásához azt is meg kellene néznünk, hogy melyik nyelvből és milyen alakban került át a név a vizsgált nyelvbe. Ez ismét más dolgozat témája lenne vagy lehetne. Az alábbiakban a nevek használatának arányairól és azok okairól szeretnék írni.

A nevek alaki eltérésénél jellemzőbbnek tartom a korok és népek közötti névhasználati eltéréseket, azoknak a kutatását. Ezt részben a névgyakorisági vizsgálatok eredményeként kapjuk meg, részben pedig a névstruktúra, a névkincs összetételének vizsgálatából. Az előbbire van lehetőségünk a magyar és finn nevekkel kapcsolatban. A magam kutatásai alapján megállapíthatom, hogy a vizsgált korszakban (XVI. század) a leggyakoribb magyar férfi keresztnévek a következők voltak: *János, Benedek, Péter, Mihály, Pál, Gergely, Albert, Kelemen, István, Tamás* stb. Ezek gyakorisági sorrendje vidékenként változott, de általában ezeket a neveket majdnem minden országrészben megtaláljuk ekkor. EERO KIVINIEMI (*Raakan lapsen monet nimet*. Espoo, 1982) szerint ugyanekkor a finnek körében a *Jussi, Olli, Nikki, Lauri, Pekka, Antti* és *Jaakko* volt a leggyakoribb férfinév. Ez pedig majdnem teljesen azonos a korabeli svéd és dán névgyakorisági sorrendekkel (uo.). (A női nevek csekély száma miatt ilyen összehasonlítást nem tehetünk, de föltételezzük az azonos kultúrhatás következtében a hasonló helyzetet.)

A magyar és finn leggyakoribb nevek összehasonlításakor azt tapasztaljuk, hogy csak két etimológiailag azonos név van a két nép névgyakorisági listájának az élén: *János* és *Péter*. A többi igen gyakori név között olyanok is vannak, amelyeket az egyik vagy a másik nép egyáltalán nem ismert vagy csak nagyon ritkán használt akkor is, később is. A magyar nevek között ilyen a *Gergely* (Reko, Reijo), *Benedek* (Pentti), *Kelemen* (Klemetti), *István* (Taponi), a finnek között pedig az *Olli* (Olaf, az ősgermán 'ős+ivadék' jelentésű *Olaifr* < ?*Anulaibar* névből), a *Lauri* (Lörinc) és *Jaakko* (Jákob) nevek nem voltak gyakoriak magyar nyelvterületen, illetőleg az *Olaf* előfordulásáról sem akkor, sem később nincsenek följegyzéseink.

Ennek a nagy eltérésnek az okait hiába keressük a római katolikus névadásban, a korabeli martirológiumokban, nem találjuk. A legvalószínűbb magyarázat a korabeli naptárakban lelhető föl. A finnek legkorábbi fönmaradt naptára VILKUNA szerint (I. m. 280.) az Åbo-i kalendárium (*Calendarium Ecclesiae Aboensis*. Lübeck, 1488). Ugyanebből az időből öt magyar naptárat vagy naptártöredéket ismerünk. 1. a *Müncheni Kódex naptára* 1439 előtről, 2. *Battányi Boldizsár misekönyvének naptára* 1489-ből, 3. a *Bolognai Rovásemlék naptára* a XV. század második feléből, 4. a *Winkler Kódex naptára* 1506 körül. Ezeket együttesen mutatja be SÁNDOR KLÁRA *A Bolognai Rovásemlék* című könyvében (Szeged, 1991. 183–199) egymás mellé állítva a napokhoz tartozó ünnepeket. Az ötödik a legrégebbi, a XV. század második feléből való magyar csízió lehet, amelyet MELEGDI JÁNOS közölt a Magyar Nyelv hasábjain (XIV, 133–139). Mindezeknek a naptáraknak az egybevetése a névünnepek számát és minőségét mutatja, s megállapíthatjuk belőle a fontosabb és gyakoribb névnapokat a két nép által tisztelt szentek köréből.

Az év rendjén haladva az első közös névnap *Pál* (jan. 25.), majd ezt követi *Mátyás* (febr. 24.), *Fülöp* és *Jakab* apostolok napja (máj. 1.), Keresztelő Szent *János* születésnapja (június 24.), *Péter* és *Pál* apostolok napja (június 29.), *Jakab* (vagy *Jákob*) napja (július 25.), *Lörinc* (aug. 10.), *Bertalan* (aug. 24.), *Máté* apostol (szept. 21.), *Mihály* arkangyal napja (szept. 29.), Hitvalló (Assissi) Szent *Ferenc* napja (okt. 4.), *Dénes* mártír (okt. 9.), *Simon* és *Júdás* apostolok (okt. 28.), *Márton* (nov. 11.), *Kelemen* pápa (nov. 23.), Szent *András* apostol (nov. 30.), *Miklós* püspök (dec. 6.), *Tamás* apostol (dec. 21.), *István* protomártír (dec. 26.), *János* evangélista és apostol (dec. 27.).

A névnapok azonossága azt mutatja, hogy természetszerűen voltak azonos ünnepei a két népnek, hiszen ezek azoknak a szenteknek a napjai, amelyeket valamennyi martirológium tartalmazott ekkor. Az eltérések érdekesebbek, hiszen voltak olyan névnapok a legkorábbi finn naptárban, amelyek a magyarokból hiányoznak, és magától értetődően viszont.

A finn naptárban meglévő, a magyarból hiányzó nevek ünnepei: Kanuti regis m. = *Kanut* király mártír (jan. 7.), Henrici ep. m. = *Henrik* püspök mártír (jan. 20.), Sigfridi ep. cf. = *Sigfrid* püspök hitvalló (febr. 15.), Thome de Aquino cf. = Aquinói Szent *Tamás* hitvalló (márc. 7.), Ereci regis m. = *Erik* király mártír (máj. 18.), Eskilli ep. m. = *Eskil* püspök mártír (június 12.), Translatio Henrici ep. m. = *Henrik* püspök mártír (csontjainak) áthelyezése (június 18.). A magyar naptárakban ugyanezek napokon vagy más szentek nevei szerepelnek, vagy nincs a nap mellett ünnep, illetőleg kimarad a nap a csízióból.

A továbbiakban nézzük meg azokat a névünnepeket is, amelyek a magyar naptárakban szerepelnek, a finnben pedig nem! Remete Szent *Pál* (jan. 10.), Szent *Antal* halála (jan. 17.), *Fábián* és *Sebestyén* mártír (jan. 20.), *Vince* mártír (jan. 22.), Szent *Balázs* püspök (febr. 3.), Szent *Bálint* mártír (febr. 14.), Üszögös Szent *Péter* apostol (febr. 22.), Szent *Gergely* pápa (márc. 12.), Szent *Benedek* apátúr (márc. 21.), Szent *Ambrus* püspök (ápr. 4.), Szent *Tiborc* és *Valerianus* mártír (ápr. 14.), Szent *Albert* vagy *Adalbert* püspök (ápr. 23.), Szent *György* mártír (ápr. 24.), Szent *Márk* evangélista (ápr. 25.), Szent *Vitális* püspök (ápr. 28.), Szent *Péter* mártír (ápr. 29.), Szent *Gothard* püspök (máj. 5.), Szent *János* olajban főzete (máj. 6.), *Szaniszló* Szent *Mihály* (máj. 8.), Szent *Urbán* pápa (máj. 25.), Szent *Barnabás* apostol (június 11.), Szent *Vid* (június 15.), Szent *László* királ (jún. 27.), Szent *Benedek* (júl. 11.), Szent *Elek* (júl. 17.), Szent *Illyés* próféta (júl. 20.), Szent *István* protomártír teste leleti (aug. 3.), Szent *István* királ napja (aug. 20.), Szent *János* Baptista nyaka vágása (aug. 29.), Szent *Egyed* (szept. 1.), Szent *Gelárd* püspök (szept. 24.), Szent *Jeronimus* doktor (szept. 30.), Szent *Kálmán* mártír (okt. 13.), Szent *Gál* apát (okt. 16.), Szent *Lukács* evangélista (okt. 18.), Szent *Demeter* mártír (okt. 26.), Szent *Imre* herceg (nov. 5.), Szent *Bereck* püspök (nov. 13.).

Egyrészt a naptárak nagyobb számából ered a magyar névnapok nagyobb száma, bár csak azokat a napokat tüntettem itt föl, amelyek legalább két–három naptárban szerepeltek. Kétségtelen azonban az is, hogy a magyar szentek neveivel ezek a naptárak már ki voltak egészítve, s *Imre*, *István*, *László* többször is szerepel bennük.

A *János* névnek valamennyi kalendáriumban való többszöri előfordulása indokolja, hogy mindkét nép nevei között a leggyakoribb. A magyar keresztnévek között még gyakorinak nevezhetők valamennyien előfordulnak a magyar naptárakban. A Benedek-rend népszerűsége, István király szentté avatása indokolja egy-egy név nagyobb elterjedtségét. Ugyanakkor nem tudjuk megmondani, miért lett gyakoribb a *Gergely*, *Mihály*, *Tamás*, mint az *Ambrus*, *Elek*, *Illyés* vagy *Gellért*. Azt mindenképp leszögezhetjük, hogy a naptári nevek váltak gyakoriakká, s a részletesebb kutatások azt is bizonyítják, hogy majdnem minden naptári név előfordult a korabeli személyek nevei között, csak különböző, kisebb–nagyobb megterheléssel. Ugyanezt már nem mondhatjuk el a finn nevekről. Az egyik leggyakoribb névnek (*Olaf*) a vizsgált naptárban nincs ünnepe. A leggyakoribb nevek között egyet sem találni, amelyik csak a finn naptárban lenne megtalálható. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a magyarok naptár alapján választottak nevet, a finnek pedig nem, hanem inkább arra figyelmeztet, hogy jobban meg kellene nézni a régi finn naptárakat, nem csupán a legelsőnek az adataira kell támaszkodni a kutatásban. A végső szó kimondására még alaposabb kutatás (például a svéd és dán régi naptárak egybevetése) után vállalkozhatunk.